

גזנתן סוויפט

מבחר כתבים

תרגמו מאנגלית:

יצחק קומם, משה זינגר

הערות והקדמות:

יצחק קומם

אחרית דבר:

דוד פישלוב

כרמל ירושלים

המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות

המפעל לתרגום ספרי מופת

מ

אחרית דבר: היאוש הנפלא של דר' סוויפט

מאת

דוד פישלוב

מהו הדבר הראשון העולה על דעת רבים מאיתנו כאשר מוזכר ג'ונתן סוויפט? כמובן, ספר הילדים המשעשע והמרתק שקראנו כולנו בילדותנו, מסעות גוליבר. כבר באסוציאציה ראשונה זו שמעלה הזכרון הקולקטיבי שלנו ביחס לסוויפט טמונה אירוניה מעניינת, מאותן אירוניות שההיסטוריה מזמנת לנו לעיתים: העובדה שג'ונתן סוויפט, אחד היוצרים המורכבים, המלומדים, המרירים והמיוסרים ביותר שידעה הספרות המודרנית מופיע בזכרונו התרבותי בראש ובראשונה כמחברו של ספר ילדים גרוש הרפתקאות פנטאסטיות ומשעשעות. דומה כאילו מנגנון הזכירה הקולקטיבי שלנו, המתמקד בהבטים הקלילים של יצירתו, ובקריאה התמימה-ילדותית של מסעות גוליבר, הרחיק את כל הצד המורכב והאפל של סוויפט.

ומהי התמונה הראשונה העולה על הדעת בקשר למסעות גוליבר? דומני שלא אסתכן הרבה אם אניח כי אחת התמונות הראשונות העולות על הדעת היא איור המלווה כבר שנים רבות את הספר, החל באחת ממהדורותיו הראשונות: דמותו של גוליבר, שרוע על הקרקע, אסור בכבליהם של הליליפוטים הננסים. אם ננסה להבין מדוע דווקא תמונה זו היא הראשונה העולה בדעתנו, ולא, דרך משל, גוליבר ה"ננס" בקרב ממלכת הברבורינגנאג הענקים של הספר השני, נבחין באירוניה חריפה נוספת: דומה כי הנטייה לדמות בראש ובראשונה את גוליבר האנושי, בן דמותנו, כיצור גדול ורב כוח מול דמויותיהם של היצורים-הזורים-הננסים אינה אלא תוצר עקיף של אותה תכונה אנושית חסרת תקנה, שכנגדה נלחם סוויפט ברבות מיצירותיו הסאטיריות הגדולות: הגאווה האנושית.

הוצאתו לאור של מבחר מתורגם מכתביו הסאטיריים של ג'ונתן סוויפט

יכולה לתקן מעט את שני העיוותים האירוניים הללו, ולחשוף בפני הקורא את סוויפט כיצור מורכב, שנון, מעמיק, ומריר, המגיב בקדחתנות על ארועים שונים שהסעירו את רוחו, והמנהל מאבק חסר לאות בגאווה האנושית וברעות חולות אחרות של החברה האנושית. בנוסף להשיפתו של הקורא העברי לפנים נוספות בדיוקנו של סוויפט כיצור, מגיש לנו הקובץ הנוכחי בראש ובראשונה מבחר של יצירות מופת סאטיריות.

כמו כל יצירת מופת ספרותית, גם יצירות אלו של סוויפט לא התיישנו. נקודה זו בולטת במיוחד דווקא בגלל העובדה שמדובר בחיבורים סאטיריים, סוג היצירה החשוף ביותר לשינוי המכלול של הזמן. הסאטירה, יותר מכל ז'אנר ספרותי אחר, שואבת את כוחה מן הקשרים האינטימיים והמסועפים שהיא מקיימת עם המציאות החברתית שבה היא נכתבת ושאליה היא מכוונת את חיציה, וככל שאנו מתרחקים מאותה מציאות חברתית, כך גובר הסיכוי שהכתבים הסאטיריים ייראו לנו כאוסף חסר פשר של עובדות וקוריוזים שעבר זמנם ובטלה חיוניותם. הסאטירות של סוויפט, אולי אף יותר מכל סאטירה אחרת, אכן מקיימות סוגים מגוונים של קשרים ובני קשרים עם המציאות החברתית, התרבותית והספרותית של זמנו. הן נולדו כתגובה מיידית לארועים בני הזמן, והן גדושות בהתייחסויות ישירות ועקיפות, בעיקר בדרך של חיקוי פארודי, לטקסטים ולז'אנרים שונים שרווחו באותו זמן. ואף על פי כן, הן עדיין חיוניות ומלאות חיות, משעשעות ומרגיזות, והן מעוררות מחשבה וצחוק, התפעלות ומבוכה גם מבעד לצעיפים כבדים של זמן, מקום, תרבות, ספרות ושפה.

מן העובדה שהיצירות הסאטיריות הללו שמרו על חיוניותן אין להסיק כמובן שיש להתעלם מן ההקשר שבו נולדו היצירות. אין ספק שניתן, ואף רצוי, להיעזר בהערות ובהסברים בסיסיים, הממקמים את היצירות בהקשר החברתי שבו חוברו (כפי שאמנם עשה המתרגם בקובץ שלפנינו). אבל הנקודה המעניינת היא שחלק חשוב מן האפקטיביות של היצירות ומן ההנאה שלנו מהן אינו תלוי בהכרח בהיכרות עם גודש של הערות מלומדות. הסאטירה כנגד צורות שונות של קיצוניות דתית, בסיפורה של גיגית, למשל, מוצלחת ואפקטיבית בעינינו גם ללא היכרות מקיפה עם ההיסטוריה של הכיתות הדתיות של אנגליה במאה השמונה-עשרה.

כיצד יכולה יצירה סאטירית לשמור על חיוניותה למרות ניתוקה מן הרקע החברתי, התרבותי והספרותי שעליו צמחה? דומני שקיימות שתי דרכים מרכזיות לכך: האחת קשורה ליכולת שלנו להפשיט מן היצירה

פאטריק ברדאבלין, המשיך במסעותיו אלון, עם או בלי תירוץ רשמי. הסיבה היא כמובן היהימנטיות אל המטרופולין האנגלי, ובמיוחד לונדון, ששימשה כמרכז לחיי הכלכלה, החברה, הרוח והמרכיב של אותו הזמן. במרכז זה ניסה לא פעם סוויפט להבטיח לעצמו משרה בטוחה ומכובדת במסגרת הפוליטיקה או הכנסיה, נסיונות שהסתכמו פעמים רבות במפח נפש. אבל הפסד חיי רווחה ונחתות באנגליה הביאו רווח וראי לספרות: האכזבה שמתל סוויפט מפוליטיקאים ואנשי כמורה בכירים בעניין קידומן, הולירו אצלו רגשות עזים של מרירות שמיצאו להם ביטוי נפלא ביצירותיו הסאטיריות. אביו של סוויפט נפטר כשבעה חודשים לפני הולדתו של סוויפט, עובדה שתרמה להולדת שמולעות שונות בדבר אבהותו. העובדה שסוויפט נלקח מאוחר יותר תחת חסותו של סר ויליאם טמפל, קרוב משפחה רחוק ביותר, תרמה בעקיפין לשמולעות אלו. אני טוחה להזכיר שמולעות אלו לא מכיוון שיש בהן אמת (כנראה שהן חסרות בסיס), אלא מכיוון שכל חיי ליוו את סוויפט שמולעות שונות שהפכו במונבים מטרימים לחלק מ"הביוגרפיה הספרותית" שלו, או לפחות לחלק מהמדינתו בעיני קוראים רבים: החל מן השמועה בדבר מוזרותו, דרך השמועות בדבר חתונה חשאית עם בת-חסותו אסתר ג'ונסון (שאותה כינה "סטלה"), וכלה בשמולעות בדבר שגוענו, לעיתים, עולה החשר, נהנה סוויפט משמולעות ו"משחקי מחבואים" שונים בהם לתרמיתו הציבורית, וכווראי כאשר הדברים אמורים היו ביצירותיו: את רובן המכריע פירסם סוויפט במסווה של דמות מומצאת של מחבר. לעיתים ניתן להסביר "משחקי מחבואים" אלה באילוצים חיצוניים (צנזורה), לחצים פוליטיים), אבל אין ספק שבנקודה מסוימת הפך משחק המסיכות לחלק מרכזי באישיותו, ובמחבתו.

בגיל שנתיים לערך נלקח סוויפט הצעיר מביתו לכפר הולדתו של אומנתו, שם גדל על ידה במשך שלוש שנים. האם פרדה זו של סוויפט מאמו בגיל רך ומשמולעותי כל-יכך יכולה להסביר את יחסיו הבינטיים של סוויפט עם נשים במשך חייו, את העובדה שלא התחתן, את העובדה שלמרות שלא התחתן חש צורך עז בקרבת נשים ובאהדתן, או את נטייתו למסר את יחסיו עם נשים כך שהוא יופיע בתפקיד של דמות-אב לביתה? תגובת זו בולטת בהחסי עם אסתר ג'ונסון ("סטלה"), שאותה פגש בארוחתו של סר ויליאם טמפל ב-1689 כאשר היתה בת שמונה, ושאותה הביא עימו לימים לראבולין, בצירוף בת לווייה (כרי למנוע, אבל לא לחסום לגמרי, במסתבר, שמולעות שונות), ושיחסי עימה נמשכו עשרות שנים, עד פטירתה ב-1728. והאם יש בפרדה ממושכת זו מן האם בגיל שנתיים כרי

הסאטיריק עקרונית כלליים היכולים להיות תקפים לכל זמן ולכל מקום. כך למשל, "מרגום" את הסאטירה של סוויפט על רוח החזיות (zeal) של כרתות "החולקים" (dissenters) הפרוטסטנטיות בפעולה המכניתי של הרוח לאסטייה על היסתפת אנגית אחר יסודות לא רצונאליים וקיצוניים בכלל. הדרך השנייה: יישום העקרונות הכלליים שנתפשו ביצירותו למציאות ההתברותית-פוליטית-תרבותית של הקורא. כך, למשל, יתכן שיהיו קוראים שימצאו הקבלה בין נטייתו של פטר, מייצג הכנסיה הקתולית, לפרשנות פלפלנית של כתבי הקודש (בספרות של ג'יג'יט) לבין הגטיה לפרשנות פלפלנית של המקרא ברי רבנים והכמנים יהודים, שהרי בשי המקרים ניתן למצוא תבניות דומות של "עיקום" והכתובים. העמסת פרישנותיות יתר על לשון הפשט בשם "צרכי הזמן" וכו'.

שני מנגנונים אלה, התורמים לשמירת עוצמתן ורענותן של הסאטירות של סוויפט, משילמים את ניסיונו להכיר את סוויפט ואת הזמנים שבהם כתב. חשוב, עם זאת, להישמר מן האשליה שהיכרות עם ההקשר הביוראפי וההיסטורי יכולה לסלק את המורכבות שמעמידה יצירתו של סוויפט בפני קוראיה. אם יש דבר אחד שניתן לומר באופן חד-משמעי על חיי ויצירתו של סוויפט הרי זו העובדה שהם נימצאים בסימן עמוק של

רו-מ-שעיות.

ג'ונסון סוויפט נולד ברדאבלין, ב-30 בנובמבר 1667, להורים אנגלים. בצורך תמים-לכלאורה זה, שבו נפתחת פעמים רבות סקירות של חיי סוויפט, כבר גלום אחד המתחים המרכזיים שירדפוהו במשך כל ימי חייו: להיחלף ולחיות רוב חייו באירלנד, אבל להרגיש שייך מבחינות רבות לאנגליה, שסמנה באה משפחתו. סוויפט עצמן, אגב, יחס חשיבות רבה ביותר לכך שמקור משפחתו (לפחות מצד אביו) היה מאנגליה. עובדה זו יכולה להיראות מזוהה מעט למי שהורגל לחשוב על סוויפט כעל פטריט ארי תלחתם את מלחמתו של העם הארי כנגד המשעבדים-מנצלים האנגלים (כמו, למשל, בהצעה צנועה). למי שמיציר את סוויפט כפטריוט ארי חו ממדי, יהיה גם קשה מאוד להסביר את דבריו הקשים כנגד אירלנד וכנגד העם הארי, גם כאלה המבטאים תיעוב ואף שנאה: במכתב אחד הוא אומר כי אדם אינו נחשב בעיניו לאומלל גמור, אלא אם כן הוא נדון לבלות את חייו באירלנד, ובאחד הוא טוען, שאם לא יצילו אותו מן הישיבה באירלנד הוא ימות בה כעכבר מורעל בחורב.

למעשה, רוב חייו נוד סוויפט בין אירלנד לבין אנגליה, וגם כאשר השתקע באירלנד במשורות שונות במסגרת הכנסיה הרשימית (האנגליקנית) והגיע למעמד הככיר למדי של דיקן הקתדרלה של סט.

והכתרת הפרוטסטנטיות השונות שלא השתייכו לכנסיה האנגליקנית הרישמית ("החלקים"), מצד שני, העובדה שהקתולים נתמכו על ידי היריבה הקתולית שמעבר לתעלה, צרפת, תרמה כמובן לסיבוך העניינים ולחירוב שאלות של נאמנות פוליטית ולאומית עם שאלות של אמונה דתית. לטורפט היו עמדות נחרצות בנושאים ובוויכוחים פוליטיים רבים של זמנו, שלחן נתן ביטוי במאמרים, במסות, ובפאמפליטים פוליטיים. אבל הנקודה המעניינת ביותר היא שקשה למצוא נוסחה פשוטת והדו-כטרית לאפיון עמדותיו הפוליטיות. הדבר בולט במיוחד ביחס לשאלת ההתזהות עם שני הגושים הפוליטיים הגדולים של אותו זמן — הוויגים והטורים.

טורפט החל את דרכו הפוליטית בעשור הראשון של המאה השמונה-עשרה כמחבר פאמפליטים התומכים בעמדות הוויגים. שהיו נחוצים בתגובה על עקרונות החרות כנגד המלך-החריבן. טורפט היה מיוחד עם כמה מן הדמויות הבולטות במפלגת הוויגים של אותו הזמן, שהיו גם דמויות מרכזיות בהיי הספרות והתרבות (ברקלי, טומרס; ומייסדיה של מה שניתן לכנות העיתונות המודרנית — אריסון וטסלי). יחד עם זאת, הוא לא היה יכול לקבל את עמדותיהם הסלחניות של הוויגים ביחס לכיתת הפרוטסטנטיות הפרוטות, מכיון שתמך בחזקה של ההגמוניה של הכנסיה האנגליקנית הרישמית. בעניין זה הוא ניצא את עצמו קרוב יותר לעמדותיהם של הטורים. כאשר לקראת סוף העשור הראשון של המאה השמונה-עשרה איבדו הוויגים את כוחם הפוליטי והקמה מפשלה בראשות הטורים, עבר למעשה טורפט למחנה הטורי, הפך לעיתים שופר לעצמותיהם, והתחבר עם כמה מדינאים ואנשי ממשל טורים (הארלי, בולנגבנק; באותן שנים החלה גם יידידתו רבת השנים נבע מוויגים אופורטוניסטיים? אין ספק שהוא היה מאוכזב מכך שהמניע העמוק למעבר מימיו הבטחות שונות לקידומו, אבל אין גם ספק שהמניע העמוק לחיבת היה שכנוע עקרוני בסכנה הטמונה בעמדות הסלחניות של הוויגים ביחס ל"חלקים".

חלק גדול מן הוויכוחים המתחים הפוליטיים-דתיים של אותן שנים נסוב סביב "חוק המבחן" (Test Act), שאפשר רק לאנשים הזאמנים לכנסיה האנגליקנית הרשמית להחזיק משרות רשמיות במדינה. הוויגים ניסו באתה תקופה להכניס תקינות והקלות לחוק שיאפשר גם לאנשי כיתת הפרושים להחזיק במשרות, ולטורפט נראה נסיון זה כמסכן את מעמדה של הכנסיה הרישמית, חשוב להיצישי: טורפט לא ראה כל סכנה בכך שאדם יחזיק באמונה דתית זו או אחרת, כל עוד נשאר הדבר בגדר אמונתו

להסביר את שנאת הנשים, שלה נתן טורפט ביטוי ברבות מיצירותיו האטאיריות? ייתכן שניתן להציע הסבר פסיכולוגי ביחס לתכנית יחסיו של טורפט עם נשים, אם כי, לא צריך לשכוח שהסברים שכאלה הם פעמים רבות כלי גמרים ביותר המתאים לניכוח שונות ואף הפוכות. בנוסף, ככל שהרברים אמורים בביטויים של שנאת נשים ביצירתו האטאירית, שהיו להוות זדהיים שבפעיים בשימוש בנוסחה פלא פסיכולוגיסטית, שהיו סאטירה על נשים היהת אחר הנושאים המקובלים ביותר בסטרת של ה"אבר האטאירי בספרות המערב.

מהיה ההפשעה של אותן שלוש שנים על נפשו של טורפט הצעיר אשר תהיה — התנתות החטובות הבאת בהיוו היו ללא ספק בתי הספר והאוניברסיטאות שבהם למד. לאחר שסיים את בית הספר, החל את לימודיו בטרניטי קולג', בראבלין, וקיבל תואר ב.א. ב-1686. במסגרת לימודיו בקולג' למד טורפט בין היתר שפות קלאסיות ורטוריקה. חלק מהתרגילים בלימודי הרטוריקה היה ניסוח שפות קלאסיות רבים בכותב עמדות ברבות הימים כאשר חיבר יצירות סאטיריות שבהן השתמש בדמות של דובר המציג עמדות שאותן הוא למעשה תוקף. את לימודיו הפרומאליים המשיך טורפט באקספורד, שם קיבל את תואר המ.א. ב-1692, ומאוחר יותר השלים את לימודיו בטרניטי קולג', בראבלין וב-1702 ובה בתואר דוקטור ללימודי קודש (Doctor of Divinity). אופייני כמובן, שטורפט עצמו הדגיש את תקופת לימודיו באקספורד (האנגלית:...). למרות שבילה שם רק תקופה קצרה ביותר.

נוסף למתחים השונים בהיו וביצירתו של טורפט ביחס לאירלנד וביחס לנשים בחייו, ניתן לראות גם דומשמועות מעניינת בהזדהות הפוליטיות שלו. המאה השמונה-עשרה באנגליה, שבמהלך שלשת העשורים הראשונים שלה פרסם טורפט את עיקר יצירתו, הייתה גרושה במתחיות פוליטיות ודתיות. ההברה האנגלית שימשה זירת התגוששות לסיעות מפלגות, מעמדות, וכתות נוצריות שונות, כאשר כל פעם מצליחה סיעה אחת לגבור על יריבתה, בדרך כלל באמצעות המשתנות, בלשו כמה מתח מתחתכמים. מבעד לכל ההככים והנסיבות המשתנות, בלשו כמה מתח יסוד בתקופה זו: המתח בין שתי המפלגות הראשיות, הוויגים (הליברלים) והטורים (השמרנים); המתח בין רשויות השלטון שונות — המלך, הלורדים, צירי בית הנבחרים; המתח בין הרשות החלוצית הכנסתית; והמתחים השונים בין הכנסיות השונות, ובמיוחד בין הרת הפרוטסטנטיות; והישויות, הממוסדת (הכנסיה האנגליקנית), לבין הקתוליים, מצד אחד,

הפרטי. אבל באותה מידה הוא ראה צורך לחזק את מעמדה הציבורי הדומיננטי של הדת הרשמית. אגב, המעבר לצד הטורים המנצחים לא הביא לסוויפט פירות מיוחדים בצורת משרה בכירה בפוליטיקה או בכנסיה, וב־1713 הוא עובר לדאבלין בתור דיקן הקתדראלה של סט. פאטריק (הוא קיווה לקבל משרת בישוף).

מאבקו של סוויפט בכיתות הפורשים הפרוטסטנטיות קשור לחששו העמוק מפני פירוד ומחלוקת בחיי החברה והמדינה — תופעה העלולה להוביל, לדעתו, לאנארכיה ולהתפוררות הגוף החברתי. חשש זה מתקשר מצידו, כמו אצל כל שמרן אמיתי, לחשד עמוק בטבע האדם. אם האדם לא יושם במסגרות מחייבות ומאחדות אין כמעט ספק ביחס לתוצאה: הוא ייטה לפרק, להשחית, ולתת ביטוי ליצרים השפלים ביותר. השמרנות הבסיסית של סוויפט מסבירה לא רק חלק מעמדותיו הפוליטיות אלא גם חלק מעמדותיו בענייני סגנון וספרות, ובעיקר את מלחמתו כנגד סוגים שונים של הדשנות ו"מודרניות". כבר באחת מיצירותיו הראשונות, קרב הספרים (The Battle of the Books), הוא מציג את הספרות המודרנית בדמותו של עכביש הטווה סביב עצמו רשת של קורים מסובכים ומבלבלים, בניגוד לספרות הקלאסית המיוצגת על ידי דבורה פעלתנית ופורת. הרתיעה של סוויפט מן החידוש היא הצד ההפוך והמשלים של הרצון להתחבר אל המסורת הספרותית והתרבותית, מכיוון שבה ניתן למצוא את היסוד המאחד. אחת האירוניות הגדולות של חייו של סוויפט היא שנביא האיחוד הנלהב, המצדד בהתגברות על מחלוקות פנימיות בשם אחדות לאומית־מדינית־דתית היה רוב ימיו בעמדה של בידוד, ללא שייכות אמיתית עמוקה לאף אחד מן המחנות הפוליטיים המרכזיים.

החל מן העשור השני של המאה, הולכת וגוברת אכזבתו של סוויפט מן הפוליטיקה והפוליטיקאים האנגלים. הוא מסתגר יותר ויותר בדאבלין והופך מזוהה עם המאבקים הכלכליים והפוליטיים של האירים באנגלים. בחזית זו הוא זוכה להצלחה מסוימת באמצע שנות העשרים כאשר שורת פאמפליטים שהוא מפרסם, מכתביו של סוחר בדים (Drapier's Letters), מצליחה לתת ביטוי ולגבש תנועת מחאה אירית כנגד תכנית כלכלית אנגלית שהיתה עלולה לפגוע באירלנד. אלא שגם הצלחות חלקיות אלו אינן מביאות לשינוי מהותי במצב. מאבקיו הפוליטיים בזכות יתר עצמאות כלכלית ומדינית לאירים נוחלים כשלון, הפגישות המדיניות שהוא מנהל בענין זה באחד מביקוריו האחרונים בלונדון ב־1726 עם ראש הממשלה רב הכוח והשנוא עליו, סר רוברט וולפול, רק גורמות לו מפח נפש נוסף. מתחילת שנות השלושים, המחלה שממנה סבל כל ימיו

ושלוותה בהתקפים של סחרחורות וכובד שמיעה הולכת ומתגברת, גורמת לו סבל, תרשות, וירידה כללית בכוחו הריכוז והיצירה. ב־1742 מצבו מדורדר עד כדי כך שהוא מוכרז באופן רשמי כמי שאינו מסוגל לדאוג עוד לצרכיו ולרכושו, ואחד האנשים החכמים והחריפים ביותר שידעה התקופה מסיים את חייו כשבר כלי. אולי רק סאטיריקון פסימי ואירוני כמו סוויפט היה יכול לדמיין סיום מרכא ומביש כזה לחייו. הוא נפטר ב־19 באוקטובר 1745, ועל מצבתו חקוקה הכתובת שחיבר: "כאן טמונה גופתו של ג'ונתן סוויפט, דוקטור לתיאולוגיה קרושה, דיקן הקתדראלה של כנסיה זו, מקום בו זעם פראי לא יוכל עוד לקרוע את ליבו. לך מזה, עובר אורח, חקקה, אם תוכל, אדם שהגן בכל מאודו על החרות".

כדי להבין חלק מן הדברים שעושים את יצירתו הסאטירית של סוויפט לאפקטיבית, למורכבת, ולמרתקת, כדאי להתבונן בכמה ממאפייני אמנותו הסאטירית, כפי שהם משתקפים בועיר אנפין, באחת מיצירותיו הקצרות, המשעשעות והפחות חריפות בקובץ שלפנינו: הרהורים על מקל של מטאטא (A Meditation upon a Broomstick). יצירה זו נכתבה כפארודיה על סגנון כתיבה קיים; במקרה זה המודל שעמד ברקע היה קובץ הגיגים חדורי רוח של יראת־שמים חסודה משל רוברט בויל. למעשה, סוויפט הקריא את היצירה לראשונה כאילו היתה פרק נוסף אותנטי מתוך קובץ זה (נשים לב: משחק ההתחזויות וההתחפשויות החביב כל כך על סוויפט). לאחר שיצר אצל הקורא הזדהות עם "גורלו המר" של המטאטא, תוך שימוש משועשע בנוסחת הקינה המקובלת ברבר תהילת העולם החולפת ("את מקל־המטאטא הבורד זנווח בפינה נידחת [כפי שעניכם רואות] הכרתי לפנים בעת ששגשג ביער"), מתחיל הדימויון היוצר הסוויפטיאני הטיפוסי להיכנס לפעולה. אחד המאפיינים המרכזיים של דימויון־יוצר זה הוא השימוש המפותח והפארודי באנאלוגיות. המטאטא אינו רק עשוי מעץ, הרי הוא גם דומה לעץ: "עץ הפוך שראשו למטה".

אבל אנאלוגיה ראשונה זו, שיש בה יסוד משעשע מסוים, היא רק פתיחה לקראת הצגתה של האנאלוגיה הבאה, שאותה יפתח סוויפט בחרווה רבה לכל אורך היצירה: "ובאמת האדם בן־התמותה הוא מטאטא". השניים דומים, לפי הגיונו המיוחד של סוויפט, שהרי כפי שהמטאטא הוא "עץ העומד על ראשו", כך גם האדם הוא "יצור הניצב על ראשו", כלומר, ראשו או כושרו הראציונלי נמצאים בתחתית סולם העדיפויות אצלו ("בעקביו"), בעוד שהיצרים הפחותים, התחתונים ביותר, שולטים בראשו. אגב, גם בסאטירה תמימה יחסית זו על המטאטא מתגרה סוויפט מעט באסוציאציות המיניות שלנו, בעיקר לקראת סופם של הרהורים,

כאשר סוויפט מדבר על גורלו המר של המטאטא הנתון במצב של עבדות לנשים, עד שהוא נשחק לחלוטין. דומני שלא צריך להיות פרוידיאני מושבע כדי להבחין שהמטאטא יכול להתפרש כסמל פאלי, ובעקבות כך לראות את הסאטירה האנטי-נשית הטמונה בתיאור 'שחיקתו' של המטאטא בידי הנשים (נזכור, למשל, את השימושים המעניינים שנערו חצר המלכות היו עושות בגופו של גוליבר "הננס" בספר השני של מסעות גוליבר).

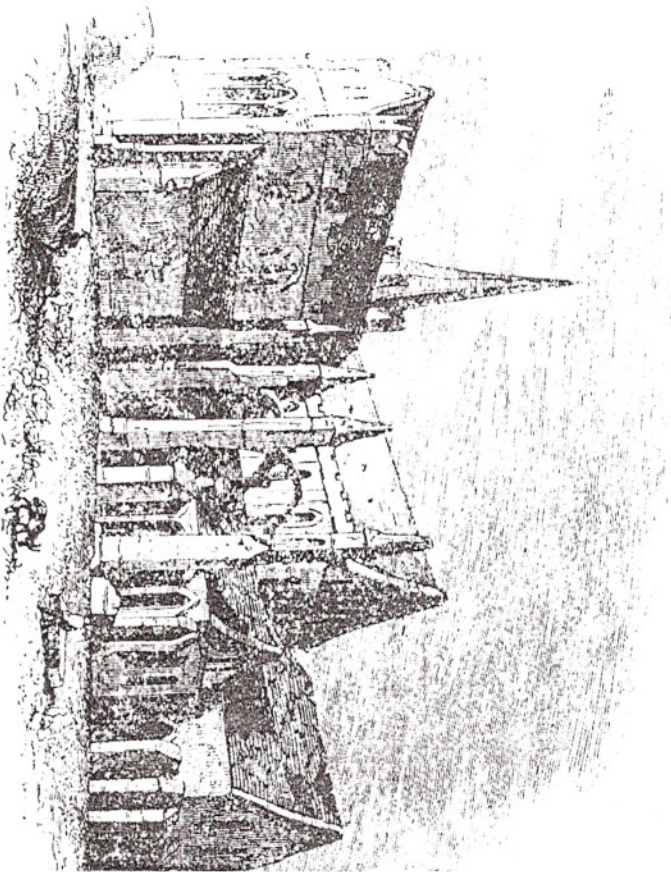
עד כאן ראינו, אם כך, בהרהורים על מקל של מטאטא כמה מאפיינים חשובים לאמנותו הסאטירית של סוויפט: הטכניקה הפארודית, המשתמשת בסגנון קיים, ומחקה אותו תוך עיוות מסוים; הנטיה להשתמש בחשיבה אנאלוגית, תוך גרירת עקרונות החשיבה האנאלוגית למחזות מוזרים ומשעשעים; השימוש בפוזה הרצינית שנוטל על עצמו הדובר ביצירה, כדי להעניק אמינות לאמירותיו; הרמיזות המיניות, או המיניות למחצה שניתן למצוא בחלק מאמירות אלו; וכמובן, יסוד מסוים של שנאת נשים. אבל קיים מאפיין נוסף, והוא לדעתי אחד המהותיים ביותר לאמנותו הסאטירית של סוויפט, אם לא המהותי והעמוק ביותר: דו-המשמעות העמוקה ביחס לכוונותיו ולעמדותיו. דומני שקשה לקבוע בוודאות באילו נקודות סוויפט מתבדח בהרהורים על מקל של מטאטא ובאילו הוא מתבטא ברצינות. יש משהו רציני מאוד ברעיון כי האדם הוא יצור מושחת החי באשליה כי בידי נמצאת השליחות לטיהורו של העולם: בבחינת מי שאינו רואה את נגעי עצמו. אבל יש גם משהו מאוד לא-רציני בהמחשה הקונקרטי של רעיון זה באמצעות התמונה המגוחכת של מטאטא המתכסה באניצי אבק.

די-משמעות רטורית זו חוזרת ביצירות שונות של סוויפט, ברמת חריפות ומודעות שונה. אבל דומני כי ברוב יצירותיו הסאטיריות, קשה לספק תשובה פשוטה לשאלה באילו נקודות סוויפט רציני, באילו אירוני, ובאילו נקודות יש תערובת מוזרה של שניהם. נקודה זו ניתן לנסח גם מכיוון שונה ומשלים: לא תמיד קל לקבוע באילו עניינים סוויפט נבדל באופן ברור מן המסיכה שאותה הוא עוטה על עצמו, ובאילו מקרים, או מאילו בחינות, המסיכה כאילו "נרבקת" לעצמותו. ודאי, מי שדובר אלינו בסיפורה של גיגית הוא טיפוס מודרני מפוקפק השבוי בלהטוטים רטוריים מסוכנים המאפיינים את הספרות ואת אורח החשיבה המודרניים, שלהם מתנגד כמובן סוויפט. מצד שני, איננו יכולים שלא להתפעל מן הקסם והמאמץ שהשקיע סוויפט ביצירתם של להטוטים אלו, וקשה להימנע מן המחשבה כי סוויפט מבטא באמצעות להטוטים של לשון והגיון

יסוד עמוק באישיותו. דוגמה נוספת, בעייתית יותר: הדובר בהצעה צנועה הוא ודאי מטורף חסר תקנה, שאיבר כל קנה מידה אנושי-מוסרי בהצעתו הקאניבלית, וסוויפט המחבר משתמש בו ללא ספק כמסיכה שבאמצעותה ניתן לחשוף את הרשע העומד מאחורי חוסר פתרון אנושי לבעיית העניים באירלנד. אבל כאשר אותו דובר מביע יאוש מכמה הצעות הגיוניות ופשוטות לפתרון הבעיה, דומני שאנו שומעים את הד קולו של סוויפט עצמו, המבטא יאוש עמוק מדרכי השיח הפשוטות הפונות אל הגיונו ואל ערכיו של האדם. למעשה, אם מנסים להסביר מדוע בחר סוויפט ביצירות רבות כל כך שלו להשתמש במסיכות, תחפושות, דמויות מומצאות (Personae), במקום לדבר בקולו שלו, אחת התשובות העולה על הדעת קשורה בדיוק לאותו יאוש עמוק מן השיח ההגיוני האמור לפתור את הבעיות האנושיות בהתמודדות ישירה, תוך שכנוע ראציונלי, בעזרת נימוקים וטיעונים.

הפארדוקס העמוק מכולם הוא, כמובן, שבאמצעות דרכים לא-ישירות אלו מנסה סוויפט להגן על ערכי היושר; באמצעות שימוש בטכניקות כתיבה מודרניות 'פרועות' (בקרוב הספרים, או בסיפורה של גיגית) להגן על ספרות הקדמונים הקלאסית; באמצעות הצגה מקסימה ורבת כוח אמנותי של הקיצוניות (כמו זו של פטר וג'ק בסיפורה של גיגית) להיות סניגורו של שביל הזהב; באמצעות הפגנה של למדנות לוליינית, להטוטנית ובסורדית (כמו בפעולתה המכנית של הרוח) את הצורך בלמדנות מיושבת בדעתה; באמצעות הצעה מטורפת ואכזרית (בהצעה צנועה) את הצורך בפתרון הגיוני ואנושי. הבעיה היא שההבחנות בין אמצעי למטרה מיטשטשות לעיתים, ואנו נותרים עם דמות מורכבת, רבת פנים, רדופת יאוש קודר ביחס לאופיו ולגורלו של האדם, אבל גם בעלת יכולת לתת ליאוש עמוק זה ביטוי אמנותי שופע, משעשע ומרתק.

כיום, לקראת סופה של המאה העשרים, לאחר שראינו כיצד המעשה האנושי יכול להגיע לשפל שאפילו מחבר הצעה צנועה לא צפה; כאשר אנו מודעים באופן חריף למגבלותיה, כמו גם לאפשרויות עיוותיה, של התבונה האנושית; כאשר אנו עדים בתחום הספרות והאמנות לצמיחה מהירה של טכניקות מודרניות ופוסט-מודרניות, דומני שקריאה מחודשת בכתביו של סוויפט מתבקשת אף יותר מתמיד. במסגרת מפגש מחודש זה אנו יכולים לאמץ חלק מעמדותיו (למשל, התקפתו המזהירה על הגאווה האנושית), לדחות חלק אחר (למשל, השמרנות הדוגמאטית שלו), אבל מעבר להסכמות ולמחלוקות אלו או אחרות, מפגש זה מאפשר לנו ליצור

הקתדרלה של סט. פאטריק בדאבלין, שבה שימש סטיופס כדיקן
(ראש המינהל) משנת 1713

דיאלוג חי ותוסס עם יוצר מורכב. מרתק, ארכי-שמדן ומאד-מודרני (ואף פוסט-מודרני) השייך לדורנו לא פחות משהיה שייך לתקופתו: מפגש המאפשר לנו לחזור ולומר עליו את מה שאמר המשורר האירי, ג. ב. ייטס: "דוחו של סטיופס דורפת אותי, הוא תמיד במתין ואורב ליי".